

אדר ברה בערותיך

גליון מס'

141

פרשת ואתחנן נחמו תשפ"ג

כוחה העצום של **תפילה** באה לידי ביטוי באמרת חז"ל הידועה: 'אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים' (ברכות י, א). מוסיפים חז"ל ואומרים (שם י, ב) 'אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים'.

והקשו האחרונים: מכיון שהביאה הגמרא אמרה זו ש"אפילו חרב חדה" לא התיימש מלבקש רחמים, מה הוצרכו להוסיף את האמרה השניה ש"אפילו בעל החלומות" הלא זה פחות סכנה מוחשית מחרב חדה, ומה החידוש בזה!?

ותירץ העין יעקב, חז"ל באו ללמדנו בזה חידוש גדול יותר, שגם כאשר שניהם יחדיו אצלו, גם חרב חדה מונחת על צווארו וגם בעל החלומות אומר לו למחר הוא מת, אף על פי כן לא ימנע עצמו מן הרחמים, שכן יש בכוח התפילה לשנות אף מצב כזה מקצה לקצה.

ובפשטות יש לומר שבאמרה השניה יש חידוש גדול יותר, כי גם כשחרב חדה מונחת, המצב ברגע הזה אינו מכריח שכן יהיה גם ברגע הבא, כי יכול להיושע בפתע פתאום. אבל כשבעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת, לכאורה הוא מציאות קיימת, ובוזה החידוש שגם המציאות הזו שמנבא, אינה מוכרחת כאמת מוחלטת, אלא יכול הוא להשתנות והוא יושע מכח התפילה. **מצינו** אין ספור מקומות בתנ"ך ובמדרשי חז"ל המלמדים מה רב ועצום כוחה של תפילה לחולל נסים ונפלאות, וכדוגמת תפילתו של אליהו בהר הכרמל, כאשר נביאי הבעל עושים כל שביכולתם להטעות את הפוסחים על שתי הסעיפים, כמסופר באריכות במדרש, ואילו תפילתו של אליהו 'ענני ה' ענני' פעלה לשרשרת ניסים. ('איש לרעהו').

ההבדל בין משפטי התורה למשפטי העמים

"ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנוכי נותן לפניכם היום" (ד, ח). אימרה נפלאה על ההבדל בין משפטי התורה הקדושה למשפטי העמים, מובאת בשמו של **רבי אליהו ברוך קמאי** זצ"ל, ראש ישיבת 'מיר'. דהנה מצאנו במשנה (קנים ג, ו): "זקני עם הארץ, כל זמן שמזקינים דעתם מיטרפת עליהן, שנאמר (איוב יב, כ): 'מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח'. אבל זקני תורה אינם כן, אלא כל זמן שמזקינים – דעתם מתיישבת עליהן, שנאמר (שם): 'בישישים חכמה ואורך ימים תבונה'".

ולכאורה יש לתמוה, הלא 'זקן' בתורה משמעותו: 'זה קנה חכמה', כמו שאמרו (קידושין לב, ב): 'רבי יוסי הגלילי אומר: 'אין זקן אלא מי שקנה חכמה'. ואם כן, איך יתכן צירוף המילים 'זקני עם הארץ'? ממה נפשך: אם הם עמי הארצות, אם כן אינם 'זקנים' שקנו חכמה?

אלא ביאר, תורתנו הקדושה ניתנה למשה רבינו מפי הגבורה לצמיתות ולעולמי עד, בלי שינוי אף לא כקוצו של יוד; נכונים הם חוקי התורה ואמיתיים בעל עת וזמן, בכל מקום בעולם, כי נצחית היא התורה ואינה תלויה בשום דבר. לעומת זאת המשפטים והחוקים של העמים, נחקקו על פי מצב ורוח הזמן והמקום, ולכן אינם מתאימים לכל המקומות

היאך תקנו חז"ל בנוסח ברכת מעין שלוש לבקש "לאכול מפריה ולשבוע מטובה" וכי אנו מבקשים לעלות לארץ כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה?

"אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (ג, כה). 'דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימים אלא בארץ ישראל, אכנס לארץ שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקב"ה אתה מבקש רק כדי לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם" (מסכת סוטה דף י"ד ע"א).

יש מקשים, לאור דבריו של רבי שמלאי שלא יתכן לומר שמשה רבינו ביקש להיכנס לארץ כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה, אם כן היאך תקנו חז"ל בנוסח ברכת 'מעין שלוש' לומר "לאכול מפריה ולשבוע מטובה", וכי אנו מבקשים לעלות לארץ ישראל כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה? ואכן מצינו להטור (או"ח סימן ר"ח) שכתב בשם **הסמ"ג** שאין לומר בברכת מעין שלוש "ונאכל מפריה ונשבוע מטובה" שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים המצוות התלויות בה.

הבית יוסף (סימן ר"ח) מתרץ, שמה שאנו אומרים בברכת מעין שלוש "לאכול מפריה ולשבוע מטובה" לא מפני שבקשתנו לעלות ארץ ישראל לתכלית זו של האכילה, אלא הטעם בזה מפני מה שאומרים אחר כך בברכה "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה" שתכלית בקשת העלייה לארץ ('והעלנו לתוכה') הוא משום הברכה ('ונברכך עליה'), אלא משום שאי אפשר לברך ללא אכילה, לכן אומרים 'ונאכל מפריה ונשבוע מטובה'.

הגרי"ז מבריסק זצ"ל מתרץ, שאין כוונת הברכה לסתם פירות ארץ ישראל, אלא הכוונה לפירות **ירושלים**, שכן משמע מלשון הברכה 'ובנה ירושלים עיר הקודש והעלנו לתוכה ושמחנו בבניה וכו' ונאכל מפריה". ועדיין אין הכוונה כפשוטו שנזכה לאכול מפירות ירושלים שהרי אמרו חז"ל באבות דרבי נתן (פרק לה"ב) אין נוטעים נטיעות בירושלים, אלא הכוונה שנזכה לזמן שבו נאכל פירות של מעשר שני ונטע רבעי שדינם שאינם נאכלים אלא בירושלים, ולכן פירות אלו נקראים פירותיה של ירושלים, ותפילתנו שנזכה שיבנה שוב ירושלים ונוכל לקיים שם מצות אכילת מעשר שני ורבעי.

כוחה של תפילה

"ואתחנן אל ה'... לאמר" (ג, כג). ואמרו חז"ל (במד"ר) "מהו 'לאמר'? אמר רבי עזריה, לאמר - לדורות שיהיו מתפללין בשעת הצרה, שהרי משה אף על פי שנאמר לו: 'לא תעבור את הירדן הזה' התחיל מתחנן". **ובמדרש תנחומא** מובא: לימד משה את באי עולם שלא יאמר אדם הואיל וחולי שלי מסוכן ועשה דייתקי (צוואה) וחילק כל אשר לו, לא יאמר הואיל שעשה דייתקי לא יתפלל עוד, אלא יתפלל, שאין הקב"ה פוסל תפלת כל בריה וכו'.

הקשה בספר **'מזבח אליהו'**: הרי אמרו חז"ל (קה"ר פר' א' ס' ל"ד) שמה' הייתה זאת, שימצא שכחה באדם כדי שתמיד יחזור על תלמודו, שאם לא היה אדם שוכח, היה לומד כל התורה כולה ולאחר מכן היה אומר: כבר למדתי את התורה ומה לי ללמוד עוד, אמנם כיוון שהשכחה מצויה, זה גורם שילמד תמיד, ואם כן איך מחייב התנא לשוכח דבר אחד ממשנתו?

ואם תאמר שחייב העונש על השכחה אינו נופל כי אם על 'ומסירם מלבו', אינו מובן כן מראיית הפסוק שהביא "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך", שמשמע שמחוייב על עצם השכחה, שאם שכח חייב, וחזרת השאלה למקומה, שהקב"ה עשה זאת לאדם בדווקא שישכח, כמדובר?

וביאר, שאין דברי התנא נופלים על הלומד ושוכח, כי הרי כך גזר הקב"ה, ויכול לחזור על אותו ספר שלמד ויזכור, אך החיוב נופל על השוכח דבר אחד **ממשנתו** דייקא, ששוכח דבר שהוא בעצמו חידש בתורה מסיבה שנתעצל **ולא כתבו בספר**, כשם שאינו מתעצל לכתוב חשבונותיו בענין הממון כדי שלא יאבד דבר מה, שאם ישכח ימצאהו כתוב בספר, על זה נופל החיוב.

וזוהו כל השוכח דבר אחד **ממשנתו**, ממה ששנה וחידש, משום שאם ישכח כיוון שהוא דבר שלו מי יזכיר לו. ומביא ראיה ברורה על זה, 'פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך' דייקא, ולא עיני חברך, שהוא מה שחידשת מלבך, שזה לא ראה כי אם עיני שכלך, שאם היה מדבר על הלומד בספר ושוכח, גם עיני חברו ראו אותו, וזהו אומר, הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו, מלבו דייקא.

ובזה יובן מאמר חז"ל (כתובות עז, ב) 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו', תלמודו דייקא, שמביאו בידו, כלומר, שכתב חידושו ונמצא תלמודו בידו. (מדרש אמור, הובא ב'להתעדן באהבתך').

רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן זצ"ל שלח לשאול את **רבי חיים קניבסקי** זצ"ל, הנה אמרו חז"ל (ב"ב י, ב) 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו', וביאר **המהרש"א**: הא דנקט ותלמודו בידו, להורות כי עיקר הלימוד המשתמר הוא על ידי הכתיבה, שמעלה על הכתב מה שהוא לומד ומחדש, שעל ידי הכתיבה נחקקים הדברים על לוח לבו, וזהו ותלמודו בידו, דהיינו שכתב כל מה שלמד. ע"כ.

והקשה הגראי"ל – אם עיקר הלימוד העושה רושם הוא על ידי כתיבה, למה נאסר לכתוב תורה שבעל פה בדורות הקדמונים בימי התנאים, עד שבסופו של דבר בסוף זמן התלמוד משירדה שכחה לעולם התירו לכתוב תורה שבעל פה משום עת לעשות לה' (עיין ברכות נד, א), ואם סגולת הכתיבה ומעלתה חזק כל כך לתועלת הלימוד שלא ישכח מה שלמד, ועושה רושם על לבו, אם כן למה לא הותרה הכתיבה מקודם?

והשיב לו הגר"ח, שסגולה זו **שתעשה הכתיבה רושם לשמור מה שלומד** לא הייתה קודם שהתירו חכמים לכתוב תורה שבעל פה, ורק **משהתירו חכמים לכתוב, על ידי התקנה שעשו נתחדש כוח סגולי זה בכתיבה** שיעשה רושם שלא ישכח תלמודו.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שישמע את תפלתנו וינחמנו
בנחמת ציון וירושלים בקרוב בימינו, ותחינה עינינו בשוכך
לציון ברחמים, אמן ואמן.

ואינם עומדים במבחן הזמן, אלא מפעם לפעם נדרש לחדשם ולערוך בהם שינויים, כדי להתאימם לתקופות המתחדשות. כמו למשל החוקים שהיו פעם על סוס ועגלה לא תקפים היום שיש שינוי בכלי התחבורה. **מובן** משום כך מדוע עורכי דין חייבים מעת לעת ללמוד את החוקים החדשים, שאם לא כן, גם משפטן מלומד וותיק לא ימצא את ידיו ורגליו בספר החוקים. לא כן תורתנו הקדושה, שבה לעולם אין שינויים, ולכן ככל שיוקין האדם יותר וכפי מספר הפעמים שילמדנה – יהיה בקי בה יותר.

זו כוונת המונח **'זקני עם הארץ'** – אלו חכמי האומות, שאמנם קנו חכמה בעבר, אך מכיוון שהחוקים משתנים ומוחלפים חדשות לבקרים, כל כמה שהם מזקינים דעתם מטורפת עליהם, כי מה שלמדו בעבר כבר אבד עליו הכלח, וחוקים חדשים באו לעולם. **אבל** זקני התורה אינם כן, אלא כל כמה שמזקינים עוד מוסיפים דעה וחכמה, כי התורה אינה מוחלפת, ושקינתם עומדת להם להיות יודעי תורה יותר מן הצעירים, שעדיין לא למדו ושקדו כל כך.

רבי אייזיק חריף זצ"ל, דרש בשבת הגדול ושבת תשובה מערכות נפלאות. **פעם אחת**, לאחר הדרשה, פנה אליו חצוף אחד: "תמהני, רבי, המשנה אומרת (קנים ג, ו): שזקני תורה, כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת עליהם, שנאמר 'בישישים חכמה ואורך ימים תבונה' (איוב יב, ב), ובשנים הקודמות היו דרשותיו של מר משוננות יותר. הכיצד?!" **"אה** הסיבה פשוטה", ענה הגאון על אתר, שהרי באותה משנה נאמר שזקני עמי הארץ כל זמן שמזקינים דעתם מטרפת עליהם. אין פלא בכך שמשנה לשנה אתם מבינים פחות ופחות את הדרשה..."

על הגמרא ב'בבא בתרא' (עד, ב) שאומרת, שהקב"ה הרג את הנקבה (לויתן) ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא, שואל היה **ה'חפץ חיים** זצ"ל: וכי בימות המשיח יהפכו כל הימים ליבשה עד שלא ימצא אפילו דג אחד ראוי לשמו להגיש לפני הצדיקים? מדוע נזקק הקב"ה למלוח את הלוינת ולשמרו לסעודה זו? **אין** זאת – אומר החפץ חיים – אלא משום שהברואים הראשונים שנבראו בששת ימי בראשית, היו מיוחדים במראם, בטעמם ובגדלם מצאצאיהם, כמבואר בסוגיות שונות. לפיכך, שמר הקב"ה את הלוינת מששת ימי בראשית, כדי להאכיל בו את הצדיקים.

כעת – אמר החפץ חיים – הגע עצמך ידידי, כמה עלינו להודות, לשבח ולהלל לבורא עולם, על אשר זכינו ללמוד בתורה הקדושה, יצירת כפיו של הקב"ה שלא השתנתה במאומה מיום יצירתה, וטעמה משובח כטעמו של לוינת מששת ימי בראשית ('חפץ חיים'), על התורה בראשית ב, יז). ולפי זה יובן חז"ל שרש"י מביא (עקב יא, יג) 'מצוה אתכם היום' 'שהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום'. והיינו שהתורה שלא השתנתה מיום נתינתה, יכול אדם לטעום בה את הטעם של מעמד הר סיני.

כתיבת חידושי תורה גורם שלא ישכח את התורה

"רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיךך" (ד, ט). חז"ל אמרו במסכת אבות (ג, ח): "רבי דוסתאי בר ינאי משום רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו וכו', הא אינו נתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו".